

Csicsmann László*

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÜLPOLITIKÁJA A KÖZEL-KELETEN ARAB SZEMMEL

A TRUMAN-DOKTRÍNA ÚJRAÉRTELMEZÉSE

*„This is a new kind of – a new kind of evil.
This crusade, this war on terrorism
is going to take a while.”*

George W. Bush

Az Egyesült Államok elnöke e szavakat a szeptember 11-ei terrortámadás kapcsán, egy sajtótájékoztatón mondta, heves vitát váltva ki nemcsak az iszlám világban, de Európában is. A muszlimokban felidézte azon történelmi emlékeket, amikor a XI. század végén a szent helyek védelmében, Jeruzsálem felszabadítására megkezdődtek a keresztes hadjáratok. A keresztesek, mint tudjuk, az Arab-Iszlám Birodalom egyik vallási központja, Jeruzsálem ellen intéztek támadást, amely Mohamed próféta mennybemenetelének helyszíne. A hadjárat pedig sokkal inkább politikai és gazdasági célzatú volt, mint vallási. Bush elnök kijelentése tehát nem volt szerencsés, mivel az iszlám és a Nyugat közötti történelmi beidegződéseket, a dzsihád versus keresztes hadjárat szembeállítását sugallta. Az amerikai külpolitika ideológiai töltete azonban nem újkeletű. Gondoljunk a hidegháború végére, amikor Reagan elnök 1981-ben a Szovjetuniót a „gonosz birodalmának” nevezte, és e biblikus metafora azt is sugallta, hogy a jó értékei feltétlen győzedelmeskednek.

Az 1989-es eseményeknek – a bipoláris világrend összeomlásának – a hatására, azonban a Szovjetunió, mint „gonosz” megszűnt létezni, s úgy tűnt a jó értékei, azaz a nyugati értékek, mint a demokrácia, emberi jogok, piacgazdaság és individualizmus elterjednek a világon. A berlini fal leomlását követő első, jelentősebb nemzetközi politikai esemény, a második Öböl-háború nem efelé mutatott. Szaddam Husszein ugyanis 1990. augusztus 2-án lerohanta a kis olajmonarchiát, Kuvaitot, ami egy nyílt kihívást jelentett az USA-vezette új világrend kiépülésével szemben. Az amerikai külpolitikában a 90-es évek elején, ekkor került napirendre az „iszlám veszély” vagy a „zöld veszedelem”, amely az új ellenséget testesíti meg, és a kommunizmushoz hasonlóan a „mi” elveinket, azaz a legkiválóbb értékeket kérdőjelezi meg.

Ennek megfelelően a Truman-doktrína, amely a Szovjetunió feltartóztatása kapcsán fogalmazódott meg 1947-ben, és a hidegháború végéig az amerikai külpolitika primátusát jelentette, átértékelődött és egyre inkább az „iszlám veszély” feltartóztatására irányult. Politikusok, egyetemi szakemberek, kutatók, üzletemberek és újságírók fogalmazzák meg, hogy az amerikai külpolitikában jelenlévő vákuumot az iszlám terrorizmustól való félelem tölti ki. Talán a legnevesebb ezen szakemberek és állami tisztviselők közül, *Samuel P. Huntington*, aki nyíltan kijelenti könyvében, hogy „*az iszlám batárai véresek*”, amelynek oka egyrészt, a muszlimok „*nehéz kezelhetősége*” [Huntington (1998), 434. o.], vagyis az, hogy ők képtelenek együtt élni más kisebbségekkel, ami állandó erőszakra sarkallja őket. Huntington szerint a másik legjelentősebb probléma az iszlám militáris jellege, hiszen „*...az iszlám – kialakulásától kezdve*

* Csicsmann László főiskolai adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola.

– a kard vallása volt, amely mindig is a katonai erényeket dicsőítette.” [Huntington (1998), 449. o.]. Harmadik okként a demográfiai robbanást, a fiatalok arányának jelentős növekedését nevezi meg, akik hajlamosabbak a radikális nézetek felé fordulni. Véleménye szerint statisztikai adatokkal is alátámaszthatók a fenti állítások, a legtöbb fegyveres konfliktusban ugyanis a muszlimok vesznek részt. A 2001. szeptember 11-ei terrortámadást követően, a *Newsweek* különszámában megjelent cikkében, a 90-es éveket „a muszlim háborúk korának” nevezi, azt sugallva, hogy a nyugati civilizáció történelmében bekövetkezett véres fordulópontok oka az iszlámban keresendő [Huntington (2002/b)].

Jegyezzük meg, hogy Huntington nem az egyedüli volt, aki az iszlám és a Nyugat közötti mélyülő szakadékra utalt, hanem más szerzők és régiószakértők is felsorakoztatták érveiket álláspontja mellett. *Daniel Pipes* például amellet érvel, hogy az iszlám fundamentalizmus lényegesen jelentősebb kihívást jelent a Nyugat számára, mint a Szovjetunió jelentett. „Az új veszély legalább olyan gonosz, mint az öreg gonosz birodalma... A fundamentalisták jelentősebb kibívást intéznek a Nyugattal szemben, mint azt a kommunisták tették és teszik.” [idézi Gerges (1999), 24. o.] A gonosz tehát új alakban öltött testet és rémisztő kísértete az egész világot bejárja, hol a zord, kietlen orosz birodalomban jelenik meg, hol a Középső Birodalomban (Kínában), hol a Közel-Keleten. Tegyük hozzá, hogy Európában is hasonló nézetek fogalmazódnak meg az iszlámmal kapcsolatosan. Elegendő, ha *Oriana Fallaci* kirohanásaira gondolunk, aki a szeptember 11-ei terrortámadás kapcsán megjegyezte, hogy „...itt egy fordított kereszties hadjárat folyik... Olyan háború, amit ők dzsibádnak hívnak. Szent háború. Olyan háború, amely talán nem a területünk megbódítására törekszik, de a lelkünk megbódítására biztosan. ... Nem értitek, vagy nem akarjátok megérteni, hogy ha nem állunk ellen, ha nem védekezünk, ha nem harcolunk, a dzsibád győzni fog.” [Fallaci (2002), 169. o.] Fallaci véleménye egyébként igen közel áll az olasz miniszterelnök, Silvio Berlusconi álláspontjához, aki szintén a WTC elleni merénylet napján jelenti ki, hogy a nyugati civilizáció felsőbbrendű az iszlámhoz képest. A magyar társadalmi közéletben is komoly iszlámellenes hangok jelentek meg, kiemelném ezek közül az egyiptomi származású *Dr. Rashwan Mohamed* írását, aki úgy véli, hogy a terrorizmus oka nem a fejlett és a fejlődő országok közötti szakadék kiszélesedése, hanem maga az iszlám: „A keserű tény, amit az európai ember nem képes felfogni és feldolgozni, az az, hogy a terrorizmus megsemmisítése és kiűzése Európából összekötendő az iszlám megsemmisítésével és kiűzésével a kontinensről. A terrorizmus jelenlegi állapotában a probléma egyik tünete és nem maga a probléma. Az igazi betegség az iszlám.” [Rashwan Mohamed (2002)]. A szerző tehát amellet érvel, hogy terrorizmus azért van, mert létezik az iszlám.

A fentiekben leírt ún. *konfrontatív diskurzussal* szemben, a régiószakértők, orientalisták egy köre kiemeli, hogy téves az iszlámot a világ minden problémájának forrásaként beállítani. Az iszlám veszély túlmisztifikálása, ráadásul hosszú távon káros hatással lehet a Nyugat és az iszlám kapcsolatára. Gondoljunk csak a világgazdasági interdependenciákra, mely szerint a Közel-Kelet országainak gazdasági kapcsolatai döntő mértékben a Triád (USA, EU, Japán) felé irányulnak. E megközelítés egyik neves képviselője, az amerikai *Esposito* könyvében világosan felteszi a kérdést, hogy vajon az iszlám veszély mítosz-e vagy realitás. Válaszában kifejti, hogy a konfrontalisták tévednek, ugyanis maga az iszlám sem egységes, így az iszlám fundamentalizmus sem. Különbséget kell tenni az erőszakot végrehajtó, fegyveres szervezetek és a mérsékelt fundamentalisták között, utóbbiakat pedig akár politikai támogatásáról kellene az Egyesült Államoknak biztosítani [Esposito (1999)]. *Esposito* mellett azonban nem tudunk olyan számú politikust, újságírókat felsorolni, mint a konfrontatív politikát választók körénél. A kör lényegesen szűkebb, ami azt is mutatja, hogy az iszlám feltartóztatását vallók a domináns ideológiát képviselik.

E tanulmány az *Egyesült Államok közel-keleti külpolitikáját* kívánja elemezni a 90-es évek alatt az arab országok szemszögéből. Célja megvizsgálni, hogy a gyakorlatban az egyes amerikai elnökök külpolitikájában, hogyan jelentkezett a konfrontatív diskurzus és mennyiben használtak idealista (az amerikai kivételesség tudatra építő) retorikát, illetve realista (azaz a nemzeti érdeket középpontba állító) stratégiát. Különös tekintettel tér ki a cikk arra, hogy a retorika és a gyakorlati lépések között milyen szakadék húzódik. Amíg az Egyesült Államokban az „iszlám veszély”, addig a Közel-Keleten az amerikai külpolitikától való félelem, az „amerikai veszély” határozza meg a muszlim szerzők és politikusok gondolkodását.¹

¹ E tanulmány terjedelmi okokból nem foglalkozik az arab-izraeli válsággal.

Az új világregend és a Közel-Kelet

George Bush és Mihail Gorbacsov 1989 decemberében rendezett híres máltai csúcstalálkozásukon kijelentik, hogy a hidegháború véget ért, a Szovjetunió és az Egyesült Államok stratégiai partnerként működnek együtt. Milyen változásokat jelentett ez a Közel-Keleten? Az első jelentősebb esemény a második Öböl-válság formájában öltött testet, amikor 1990. augusztus 2-án Szaddám Huszein lerohanta Kuvaitot, és ezzel kiváltotta az Egyesült Államok katonai beavatkozását, amelyre a történelemben második ízben az ENSZ BT adta meg a felhatalmazását, mutatva azt, hogy az öt állandó tag együtt fog a nemzetközi békét és biztonságot érintő kérdésekben döntést hozni. George Bush retorikájában Hitlerhez hasonlította az iraki diktátort, párhuzamot vonva a második világháború előtti állapotokkal [Dorman-Livingston (1994), 69-75. o.].

Bush már-már azt sugallta a világ közvéleménye számára, hogy nem szabad elkövetni azt a hibát, amelyet Nagy-Britannia a megbékéltetési politikájával elkövetett Hitler hatalomra kerülését követően. Tehát az Egyesült Államok számára az egyetlen követendő politika nem a megbékéltetés, hanem a feltartóztatás, akár fegyveres konfliktus révén. Az amerikai elnök retorikájában az igazságos háború elmélete jelent meg, a morális kérdésekre helyezve a hangsúlyt: „*A mi céljaink igazságosak. A mi céljaink morálisak.*” [Karim (2000), 41. o.] Az amerikai külpolitikának tehát morális küldetése van, amely Istentől ered, nevezetesen a világ elnyomott népeinek felszabadítása és a nyugati típusú demokrácia terjesztése. Látszólag az Öböl-háború valóban megfelelt ezen kritériumnak, hiszen Szaddám Huszein egy kis országgal szemben követett el agressziót. Közlebről szemlélve azonban megállapíthatjuk, hogy 1990-91-ben az Egyesült Államoknak nem Irak demokratizálása volt a legfőbb célja. Az amerikai külpolitikát egy globális és egy regionális hatalmi érdek motiválta. Globálisan egy olyan nemzetközi koalíció létrehozása, amelyben az USA a döntőbíró szerepét játszhatja. Brzezinski „*A nagy sakktábla*” című munkájában egy transzkontinentális biztonsági rendszer létrehozása mellett érvel, azaz a Távol-Keleten Kína, Dél-Ázsiában India, Európában az Európai Unió ún. regionális csendőri szerepet töltene be, azonban az Egyesült Államok a világ csendőri szerepét látná el [Brzezinski (1999)].

A regionális cél pedig a hatalmi egyensúly a Közel-Keleten, vagyis, hogy egyetlen állam se törekedjen vezető szerepre. Irak ugyanis a nyolc évig elhúzódó iraki-iráni háborút követően megpróbálta a közelkeleti hatalmi vákuumot kitölteni, Szaddám Huszein pedig a pánarab és pániszlám retorikát kihasználva Nasszer és Khomeini ayatollah örökébe lépni, ami valóban felboríthatta volna a törékeny hatalmi egyensúlyt. Kissinger legújabb könyvében arra utal, hogy az amerikai külpolitika célja a duális feltartóztatás a térségben, vagyis Irakot és a fundamentalista Iránt egyszerre kell nemzetközileg elszigetelni [Kissinger (2002)]. Jobban vizsgálódva Kuvait felszabadítása sem állja ki a morális külpolitika alapjait. Az amerikai közvélemény előtt ugyanis a kis olajmonarchia, demokratikus államként jelent meg, azaz egy demokráciát ért agresszió, amelyet Amerika nem hagyhat szó nélkül. Kuvait azonban a gyakorlatban nem tekinthető demokratikus országnak, az ország vezetését évszázadok óta egy család tartja kezében, a nők semmiféle politikai jogokkal nem rendelkeznek az országban. Kuvait demokratikus képét a Hill and Knowlton nevű cég alakította ki, mintegy 2,6 millió dollárért [Manheim (1994), 141. o.].

Az új világregend és a Szovjetunió összeomlása Kelet-Közép-Európában egy demokratizációs hullámot, míg az arab világban újabb háborús konfliktusok sorozatát hozta el. Fatima Mernissi arról számol be könyvében, hogy az arab világban milyen várakozásokkal tekintett a közvélemény a berlini fal leomlására és a kelet-közép-európai demokratizációs folyamatra. Pszichológiailag a nép együtt érzett azon fiatalokkal és idősekkel, akik 1989 novemberének nevezetes eseményeit ünnepelték. Az arabok többsége ugyanis úgy érezte, hogy eljött az ideje a politikai liberalizációnak, hogy véget kell vetni a korrupt, autoriter politikai vezetésnek [Mernissi (1993), 4. o.]. A politikai liberalizáció igénye tehát alulról jövő kezdeményezésként fogalmazódott meg és nem a külső, főleg amerikai bírálatok alapján. Főleg az egyetemi diákság és az értelmiségiek körében terjedt el az elégedetlenség a fennálló rendszerekkel szemben, amelyek egyrészt nem nyújtottak kellő választ a felmerülő igényekre, nem segítettek elő a civil társadalom kialakulását, és nem voltak képesek a növekvő jövedelemgyenlőtlenségeket kezelni. Ez utóbbi tekintetben nemcsak a tanult értelmiségi réteg, hanem az átlagember és az iszlám alapokra épülő szervezetek keretében is az elégedetlenség figyelhető meg. Az előbb elemzett Öböl-háború ezen reményeket foszlatta el, ugyanis, a tényleges reformok helyett, az arab világnak egy olyan fegyveres konfliktussal kellett szembenéznie, amely felidézte a gyarmatosítás időszakát. Az arab közvélemény az 1991-es Sivatagi Vihar hadműveletet az Egyesült Államok agresszív térnyerésének tekintette, annak ellenére, hogy Szaddám Huszein diktatórikus rendszerét úgyszintén elutasították.

Valójában a második Öböl-háború egyértelműen megmutatta az arab szolidaritás gyengeségeit, ugyanis mélysegesen megosztotta az egyes országokat. Míg az gazdagabb olajmonarchiák (Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírátságok, Bahrein, Katar) támogatták az ENSZ BT felhatalmazásával indított intervenciót, addig a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ), Jemen és Szudán az elutasítás mellett döntött, ugyanis az öböl-

menti országok attól tartottak, hogy az iraki diktátor nem áll meg Kuvait határainál. Ezzel szemben a PFSZ az első intifáda árnyékában attól tartott, hogy egy nemzetközi konfliktus elterelheti a világ közvéleményének figyelmét a palesztinkérdésről, és egy erőteljesebb izraeli válaszreakciót okozhat. Egyiptom és Szíria még katonákkal is támogatta az USA-vezette koalíciót. Ennek okai rendkívül összetettek. Egyrészt a szír Baath Párt történelmileg rivalizál az iraki Baath Párttal, másrészt Szíria a 80-as évek végén, a 90-es évek elején ki akart törni a nemzetközi elszigeteltségből, amelyre jó lehetőséget biztosított az Irak elleni akció. Az egyiptomi vezetés pedig az iraki diktátort hibáztatta, és mint az Egyesült Államok fő közel-keleti szövetségese nem hezitált.

Egyiptom egyébként 1990-91-ben éppen a Nemzetközi Valuta Alappal folytatott tárgyalásokat, egy stand-by hitel-megállapodásról. Az Egyesült Államok élt a nemzetközi nyomásgyakorlás eszközével is, hiszen Egyiptom elutasító nyilatkozata esetén szóba sem jöhetett volna az IMF tárgyalások sikeressége [Richards-Waterbury (1996)]. Mubarak elnök azonban külpolitikailag választás elé került, vagy az Egyesült Államokat támogatja, és ezzel szembe néz a hazai közvélemény elégedetlenségével, vagy az egyiptomi közvélemény nyomására elutasítja a koalícióban való részvételt. Az egyiptomi külpolitika lényegében mind a mai napig néz szembe ezzel a problémával, és köztes megoldásként a lavírozást választotta.

Az Öböl-háború megítélésében különbséget kell tennünk a politikai vezetés és a közvélemény között. A közvélemény a legtöbb arab országban bírálta Szaddám Huszeint Kuvait lerohanásáért és egyben elítélte George Bush külpolitikáját. Ebben az időszakban tüntetések sorozata rázta meg az arab világot Rabattól Kairóig. Az arab közvélemény természetesen szintén nem tekinthető monolit társadalmi csoportnak, ugyanakkor néhány következtetést levonhatunk az Öböl-háborúval kapcsolatos reakciókból. A többség – ahogy említésre került – elítélte az iraki diktátort, de *nem* érzett együtt a gazdag olajmonarchiával, Kuvaittal. Ennek oka abban rejlik, hogy az 1970-es évektől kezdve egyfajta társadalmi, politikai és természetesen gazdasági szakadék húzódik a gazdag, olajjal rendelkező államok és az olajjal nem rendelkező országok lakossága között. Sokan elítélik a Közel-Keleten a kuvaitiak luxusfogyasztását, már-már hivalkodó gazdagságát, amely nem adatott meg másoknak. Továbbá mélyen elítélték a szaúdi vezetést, amiért szövetségre lépett az Egyesült Államokkal. *Oszama bin Laden*, a szaúdi származású milliomos feljárnotta segítségét a királynak, ugyanis 1989-ben véget ért az afganisztáni háború, és mudzsahedinek ezrei álltak készen egy újabb bevetésre [Esposito (2002), 11. o.].

A szaúdi király George Busht választotta szövetségesként, ami az egész iszlám világ felháborodását váltotta ki, hiszen Mekka és Medina védelmére állig felfegyverzett amerikai katonák érkeztek. Az iszlám szent helyeinek védelmét tehát a szaúdi vezetés képtelen volt önerőből megoldani. A harmadik szent hely, Jeruzsálem szintén nem az arabok/muszlimok kezében van, hanem izraeli fennhatóság alatt. Az arab közvélemény számára ez egyet jelentett egy újfajta keresztes hadjárat kibontakozásával, amit alátámasztottak Bush idealisztikus, biblikus kijelentései. Lényegében, míg az Egyesült Államokban egyfajta iszlám veszély fogalmazódott meg, addig a Közel-Keleten az agresszív amerikai szerepvállalást, világcsendőri szerepet tekintették az iszlámra leselkedő fenyegetés fő forrásának, amelynek nemcsak katonai, hanem gazdasági és kulturális dimenziói is vannak. Egyetérthetünk *Esposito* véleményével, aki a kölcsönös fenyegetettség mítoszban látja a problémát: „*A nyugatiak számára az iszlám a kard, a szent háború vagy a dzsibád vallása. A muszlimok számára a kereszténység a keresztes háborúk és a hegemonikus törekvések vallása.*” [Esposito (1999), 12. o.]

Az iszlám fundamentalizmus és a Bush-adminisztráció (1989-1993)

Az amerikai vezetés először 1979-ben, az iráni iszlám forradalom kapcsán szembesült az iszlám fundamentalizmus kérdésével, amikor egyik napról a másikra megbukott az erősen amerika-barát politikát folytató Pahlawi-dinasztia, és a helyét az Egyesült Államok politikájával szembehelyezkedő Khomeini ayatollah foglalta el. A Carter-adminisztráció azonban a hidegháborús logikának megfelelően nem a fundamentalizmus, hanem a Szovjetunió feltartoztatását tűzte zászlajára. Ezért fordulhatott elő, hogy a Szovjetunió afganisztáni intervencióját követően támogatta a mudzsahedineket, köztük Oszama bin Ladent. A bipoláris világrendszer összeomlásával azonban az iszlám fundamentalizmus kérdése más megvilágításban került napirendre. A Szovjetunió összeomlásával – ahogy erről a bevezetőben már szó esett – az iszlám vált a feltartoztatás tárgyává.

Az 1989-ben hivatalba lépő Bush-adminisztráció nem rendelkezett hivatalos állásponttal, a politikai iszlámmal kapcsolatosan. Politikáját pragmatikus szempontok irányították, azaz a felmerülő kérdésekre az aktuális nemzetközi kontextus figyelembe vételével reagált [Gerges (1999.), 86. o.]. A hidegháborút követő években az algériai kérdés volt az első a sorban, ahol az iszlám fundamentalizmus problémája napirendre került. Algériában ugyanis az Iszlám Üdvfront (FIS) nevű szervezet 1990-ben a szavazatok

54%-át szerezte meg az országban először megrendezett demokratikus önkormányzati választások keretében. A már évtizedek óta kormányzó FLN párt 34%-kal alulmaradt. Egy évvel később a FIS az országos parlamenti választásokon is győzedelmeskedett [Esposito (2002), 103. o.].

1992-ben a hadsereg átvette a hatalmat, érvénytelenítették a választás eredményeit, és az Iszlám Üdvfrontot a föld alá kényszerítették. A Bush-adminisztráció az algériai válság kapcsán komoly dilemma elé került. Ha tétlenül hagyná, hogy Algériában a csírájában kialakuló demokratikus törekvéseket elnyomják, akkor ezzel komolyan megkérdőjeleződne a Bush-féle idealista retorika, amely a demokrácia és az emberi jogok térnyerésével kapcsolatos. Ha támogatná a fundamentalistának bélyegzett FIS-t, az lehetséges, hogy hosszú távon amerika-ellenes külpolitikát folytatna. Az amerikai válasz inkább az előbbihez állt közelebb, vagyis passzívan szemlélte a polgárháború kirobbanását. A State Department 1992 elején kiadott nyilatkozatában az algériai alkotmány szellemével összeegyeztethetőnek nevezte a hatalomátvételt [Gerges (1999), 75. o.].

James Baker, amerikai külügyminiszter hangsúlyozta, hogy az Iszlám Üdvfront: „*ellentétben áll a Nyugattal – a demokratikus értékekkel, a szabadpiaci elvekkel és azon alapelvekkel és értékekkel, amelyeket mi vallunk.*” [Gerges (1999), 77. o.]. Az Egyesült Államok ugyanis a fundamentalista szervezeteket a terrorizmussal és fegyveres konfliktusokkal azonosítja. A FIS, amely tehát a szavazatok többségét megszerezte, és így az algériai állampolgárok szemében legitim kormányként funkcionálhatott volna, az Egyesült Államokban *persona non grata* szerepbe csúszott le.

Az algériai krízis alapján határozta meg mind a Bush, mind a későbbi Clinton-adminisztráció fundamentalizmussal kapcsolatos álláspontját. Ezek a következők voltak:

- Az iszlám fundamentalizmus felelős a nemzetközi terrorizmusért, a legtöbb merényletet muszlim szélsőségesek követik el, főleg amerikai érdekeltségek ellen. Ebből következően nem szabad megalkudni, nem szabad tárgyalni e szervezetekkel.
- A fundamentalisták hatalomra kerülésükkel eltéríthetik a demokratikus folyamatokat. A politikai rendszerbe beépülve komoly kihívást intézhetnek az Egyesült Államok ellen.
- A domino-effektustól való félelem: ha egyik országban a muszlim szélsőségesek átveszik a hatalmat, akár fegyverrel, akár szavazatokkal, ez átterjedhet az egész arab világra *globális intifádát* kezdeményezve az USA-val szemben.

Az iszlám fundamentalizmus és az erőszak kérdése

Az amerikai külpolitika – akárcsak korábban a gyarmatosító Európa – az iszlámot a “kard vallásának” tekinti, vagyis egy olyan civilizációnak, amely létét a fegyvereknek, az erőszaknak köszönheti. A dzsihádnak nyugati értelmezése nagyjából a gyarmatosítás korában alakult ki, amikor a meghódítandó Keletet mind az orientalisták, mind az államférfiak barbárként állították szembe az európai felsőbbrendűséggel [Karim (2000), 39. o.]. A dzsihádnak így eleve egy olyan szent háborúként jelent meg a nyugati diskurzusokban, amely a Jó és a Rossz között folyik, azaz az iszlám (*dar al-islam*) és a nem muszlim területek (*dar al-barb*) között zajlik. Az 1990-es évek elején tehát az iszlám fundamentalizmus történelmi beidegződéseket ébresztett fel az Egyesült Államokban. E tény azonban elfedi azon diskurzusokat, amelyek az iszlámon belül folynak a dzsihádnak fogalmáról és eszközeiről.

Szaddám Huszein, mint a posztmodern éra új „Hitlerje”, ismételten alátámasztotta az amerikai külpolitika vélekedését. Szaddám Huszein úgy jelent meg a tévéképernyőkön, mintha az átlagos arab pszichét képviselné, azt sugallva minden arab közönséges terrorista. Természetesen hivatalos amerikai körökben az előző kijelentés sohasem hangzott el, ugyanakkor a médiában, az újságírók és régiószakértők berkeiben, az utca emberében így csapódott le.

Eduard Djerejian – George Bush közel-keleti ügyekért felelős tanácsadója – kijelenti, hogy: „... az Egyesült Államok kormánya nem tekinti az iszlámot a Nyugattal konfrontálódó vagy a világbékét veszélyeztető következő „izmusnak”. A hidegháborút nem váltja fel az iszlám és a Nyugat új rivalizálása. A keresztes háborúk már régen véget értek.” [Gerges (1999), 80. o.]. Mind Bush, mind Clinton elnök rendszeresen hangoztatja, hogy az Egyesült Államok nem az iszlám civilizációval, hanem a terroristákkal áll szemben, illetve azon országokkal, amelyek támogatják a terrorizmust (például: Líbia, Irak, Irán stb.). Az 1990-es években merényletek sora hívta fel a terrorizmusra az amerikai közvélemény figyelmét, főleg a Clinton-adminisztráció idején. Ez egyébként alkalmat adott arra, hogy belpolitikai vita alakuljon ki az USA-ban. Clinton elnököt sokan azzal vádolták, vádolják, hogy az amerikai érdekeket figyelmen kívül hagyva olyan kompromisszumokba, tárgyalásokba bocsátkozott az arab világban, amelyek hosszú távon aláásták az amerikai érdekeket és a szeptember 11-ei terrortámadáshoz vezettek [lásd Indyk (2002) és Ajami (2001)].

Az első súlyos terrortámadásra az Egyesült Államok területén 1993-ban kerül sor, amikor egyiptomi terroristák a WTC ellen hajtottak végre merényletet. Az amerikai érdekeltségek ellen elkövetett merényletek sorozata folytatódott: 1995-ben a szaúd-arábiai Rijadban, 1996-ban a szaúdi Khobar amerikai támaszponton, majd 1998-ban az USA tanzániai és kenyai nagykövetsége ellen követtek el terrorista támadásokat. 2000-ben a jemeni partoknál a U.S.S. Cole hadihajóba rohant öngyilkos merénylő. A sort kiegészíthetnénk a szeptember 11-ei terrortámadással és a folyamatos palesztin merényletekkel, amelyek az USA legfőbb közel-keleti szövetségese, Izrael ellen irányultak [Ajami (2001)].

A republikánus vádak tehát arra vonatkoztak, hogy bár Bush határozottan fellépett például 1991-ben Irakban, illetve tárgyalóasztalhoz ültette a palesztin és izraeli felet 1991-ben Madridban, valamint határozottan visszautasította az algériai fordulatot, addig Clinton – kvázi feladva az amerikai érdekeket – a „megbékéltetési politika” felé hajlott, s ez hosszabb távon merényletekhez vezetett. Valójában viszont mindkét kormányzat gyakorlati szinten hasonlóan közelített az iszlám fundamentalizmus kérdéséhez, ugyanis képtelen volt különbséget tenni a radikális és a mérsékelt fundamentalisták között. A fundamentalizmust a külpolitikai döntéseknél az erőszakkal, a terrorizmussal azonosították, annak ellenére, hogy a fundamentalisták többsége a mérsékelt kategóriába tartozik. Lényegében a Bush-adminisztráció attól tartott, hogy az algériai eset megismétlődhet máshol is a térségben és „Khomeinik” sorozata kerülhet hatalomra a Közel-Keleten. A hidegháborús domino-effektustól való félelem tehát megjelent az amerikai külpolitikában. Mint ismeretes, a koreai háború volt az az esemény, amely markáns hatást gyakorolt Truman elnökre. 1950-ig ugyanis a hidegháború zömében európai fejleménynek számított, a Távolságra, illetve a harmadik világra való áttérése a feltartóztatási politikát világszintre emelte.

A domino-effektus tehát annyit jelentett 1990-91-ben, hogy az iszlám fundamentalizmus tovaterjedhet olyan országokba, mint Egyiptom vagy Törökország, amelyek az amerikai érdekek hídfőállásai. Az 1979-es iráni iszlám forradalom, mint történelmi tapasztalat, megerősítette ezt a tényt, ugyanis a síita Irán éveken át kísérletezett a forradalom exportjával, amivel az Arábiai-félsziget olajmonarchiáit veszélyeztette. Ezen amerikai feltételezés azonban elfedi azt a tényt, hogy a politikai iszlám kialakulásának minden egyes országban megvan a maga története, a maga történelmi, gazdasági és nemzeti indokai [Esposito (1999)]. Például a palesztin lakosság körében a Hamasz támogatottsága nem azért növekedett meg, mert éppen anyagi támogatást kaptak a szomszédos országoktól, hanem az izraeli elnyomás, illetve a békefolyamat kudarcai miatt. Arról nem is beszélve, hogy a Hamaszt vagy a Hezbollahot az arab világban nem terrorista szervezetként tartják számon, hanem egy olyan ellenálló szervként, amely legitim módon száll szembe az illegitim izraeli politikával, terrorizmussal. Például az egyiptomi Iszlám Dzsihad nem az algériai Iszlám Üdvfrontból táplálkozik, hanem az egyiptomi társadalom jelentős részének elkeseredettségéből, a gazdasági válságból, Mubarak politikájából való kiábrándultságból.

Az Egyesült Államok ezzel szemben azzal a ki nem mondott feltételezéssel élt az 1990-es évek elején, hogy az egyes iszlám fundamentalista szervezetek között akár nyugati infrastruktúrát felhasználva (mobiltelefon, internet) olyan szoros kooperáció létezik, amely egyesíti ezen csoportok erejét.

Bush elnöksége alatt az amerikai külpolitika nem tett különbséget mérsékelt és radikális fundamentalizmus között, azaz a fundamentalizmus az erőszakkal, terrorizmussal és fanatizmussal azonosult. Holott a fundamentalista szervezetek többsége a mérsékelt körbe tartozik, a Hamasz például, amely számos merényletért felelőssé tehető, karitatív feladatokat is ellát, iskolákat és kórházakat üzemeltet a szenvedő lakosság számára. Az 1928-as alapítású Muszlim Testvérek Szervezete, amely a 60-as, 70-es években számos merénylet elkövetésében vett részt, már kimondottan lemondott az erőszak alkalmazásáról és a demokratikus játékszabályok betartásával kívánta a hatalmon lévő Mubarakot megbuktatni. A Bush-adminisztráció ugyanakkor az algériai példából tanulva óvatosan bánt a demokrácia kialakulásának kérdésével is. Inkább a regionális status quo állt az érdekében, mint a politikai liberalizáció. Ezt bizonyítja Irak esete is, amikor amellettt döntöttek, hogy az amerikai csapatok megállnak Bagdad előtt, és nem buktatták meg Szaddám Huszein diktatórikus rendszerét. Bush elnök ez esetben nem a síita félhold kialakulásától, hanem inkább Irak szétesésétől tartott, ami nem kedvezett volna az amerikai érdekeknek.

Az algériai eset pedig arra volt példa, hogy egy kialakulófélben lévő demokráciát a fundamentalisták „eltéríthetnek”, azaz demokratikus úton hatalomra kerülve akár diktatórikus kormányzati rendszert vezethetnek be, mivel a fundamentalizmus és a demokrácia két össze nem férő fogalom a nyugati eszmerendszer szerint [Esposito (2002) 148-151. o.].

Bill Clinton mint a demokrácia szószólója

Az 1993-ban hivatalba lépő Clinton-adminisztráció tehát egy sajátos közel-keleti miliót örökölt. Egyrészt a félig-meddig rendezetlen iraki kérdést, egy törekény békefolyamatot és a fundamentalizmussal kapcsolatos elutasító álláspontot. Clinton külpolitikájában nagyobb szerepet szánt elődjénél az emberi jogoknak és a demokrácia terjesztésének a fejlődő világban. Személyes misszióknak tekintette a politikai változások elősegítését a volt Jugoszlávia területén, Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában, ugyanakkor óvatosan bánt az arab, illetve tágabb értelemben az iszlám világgal. Clinton retorikájában természetesen többször hitet tett amellett, hogy az iszlám alapvetően nem a „kard vallása” és az Egyesült Államok nem a konfrontációt, hanem a kooperációt, a dialógust tartja fontosnak. Clinton a jordániai parlamentben elhangzott beszédében kiemelte: *„Vannak, akik azt állítják, hogy Amerika és a Közel-Kelet között átbághatatlan vallási és egyéb akadályok léteznek; hogy a mi értékeinknek és az ő kultúrájuknak szükségszerűen össze kell ütközni. Szerintem nincsen igazuk. Amerika visszautasítja, hogy civilizációinknak konfrontálódni kell. Mi tiszteljük az iszlámot.”* [Gerges (1999), 86. o.] Clinton világosan felfedezte azt a sarkalatos ténytet, hogy az iszlám mind Európában, mind az Egyesült Államokban olyan realitás, amelytől nem lehet eltekinteni. A 90-es években rohamosan nőtt a nyugati civilizációban letelepedett muszlimok száma, ami a bevándorlás mellett – főleg Amerikában – olyan oka is volt, mint az áttérés az afro-amerikai lakosság körében. Másrészt azonban a retorika és a gyakorlat Clintonnál sem fedti feltétlen egymást. Clinton a Közel-Keleten két országot tekintett fő szövetségeseinek: Egyiptomot és a wahhabita Szaúd-Arábiát. E két országban a politikai változásokkal nagyon óvatosan bánt.

Egyiptom tulajdonképpen már Szadat elnöksége alatt, az 1978-ban megkötött Camp David-i megállapodással amerikai szövetségessé vált. Ezt a politikát Mubarak is megőrizte. Sajátos hallgatóságos megállapodás jött létre a két szövetséges között, mely szerint Egyiptom az iszlám veszélyre hivatkozva elhalasztja a demokratizációt, a gazdasági reformokat és a civil társadalom további kiépítését. Az amerikai elnök tehát a szövetség értelmében nem bírálta Mubarakot Egyiptom autoriter politikai rendszere miatt, amely politika az algériai példából táplálkozott. Az Egyesült Államok ismét a regionális status quoban és nem a kiszámíthatatlan irányú változásokban volt érdekelt. Mubarak elnök kihasználva helyzetét az 1990-es évek folyamán komoly repressziót alkalmaz iszlámista ellenzékével szemben, igaz közben a merényletek száma is szaporodik. A merényleteket általában két szervezet vállalta magára, az Iszlám Dzsihád és az Iszlám Társaság (Gamaa Islamiyya).

A fegyveres cselekmények célpontjai között találunk nyugati turistákat (lásd 1997-es luxori mészárlás), magát Mubarakot (1995-ben Addisz Abeba-i merényletkísérlet), illetve az egyiptomi társadalom értelmiségi rétegét (például: Nagib Mahfouz), valamint kopt keresztényeket [Esposito (1999), 96-105. o.]. Mubarak lényegében már 1981 óta (a Szadat elleni merénylet óta) törekszik a fundamentalisták háttérbe szorítására úgy, hogy egy kalap alá veszi a mérsékelt és a radikális fundamentalistákat. Lényegében – akárcsak az amerikai külpolitika – túlmisztifikálja a politikai iszlám hatását, amely egy létező eleven mozgalom a 90-es években. Egyes vélemények szerint a fundamentalista veszély túlhangsúlyozásával belpolitikailag eltereli a figyelmet a súlyosabb problémák felől (például: növekvő jövedelemegyenlőtlenségek, demokrácia, emberi jogok stb.), másfelől viszont jelentős összegeket, segélyeket kap az Egyesült Államoktól. Mubarak a 80-as években viszonylag rugalmas politikát folytatott iszlámista ellenzékével szemben, azonban a 80-as évek végén az új világtrend kialakulásával párhuzamosan, megkezdődött a szervezetek föld alá kényszerítése és a tagok bebörtönzése.

1989-ben 10.000 főt tartóztattak le az egyiptomi hatóságok, több ezer fogva tartottal szemben semmiféle vád nem volt, amit az emberi jogi szervezetek fel is róttak az egyiptomi vezetésnek [Esposito (1999), 98. o.]. A szakértők jelentős része az egyiptomi politikai rendszert „kirakat-demokráciának”, „látszat-demokráciának”, illetve „rizikómentes” demokráciának nevezi. Ez alatt azt értik, hogy Mubarak csak addig engedélyezi politikai ellenfeleinek ténykedését, ameddig azok ténylegesen nem veszélyeztetik hatalmát. Itt említendő meg a civil társadalom kialakulásának sajátosságai is. A 90-es évek folyamán ugyanis megsokszorozódott az NGO-k száma és jelentősége, ugyanakkor számos szervezetet a civil szférában az állam működtet, illetve állami ellenőrzés alatt áll. A mecsethálózat állami felügyelete hasonlóképpen alakult. Mubarak arra törekedett, hogy a mecsetek élére államilag kinevezett vezetők kerüljenek, hogy ezáltal az alulról jövő kezdeményezéseket állami kontroll alatt lehessen tartani háttérbe szorítva a fundamentalistákat.

Ez a folyamat főleg az 1997. november 17-én elkövetett luxori mészárlást követően csúcsonodott ki, amikor a Gamaa Islamiyya egyik szárnya a luxori Deir al-Bahari templomnál 68 nyugati turistát ölt meg. Így gazdaságilag aláaknázták az egyiptomi elnök törekvéseit. 1997-től kezdve tehát a fentiekben leírt folyamat még erőteljesebben érvényesült. Mubarak a mérsékelt fundamentalistának számító Muszlim Testvérek Szervezetével is leszámolt, ugyanis megtiltotta, hogy az 1995-ös választásokon új politikai erőként, új néven induljon.

Rendkívül paradoxnak minősíthető az Egyesült Államok és Szaúd-Arábia viszonya, ugyanis a szaúdi vezetésről a legkevésbé sem mondható el, hogy élen járt volna a politikai, gazdasági és társadalmi reformokban. Habár Fahd király 1993-ban létrehozott egy *sbura*-t, egy konzultációs tanácsot, amely pozitív lépésnek minősíthető a változások terén [Tibi (1998), 30. o.]. A *sbura* koncepciója a Mohamed halálát követő időszakra vezethető vissza, amikor a harmadik kalifát megválasztották. Sokak szerint ez az intézmény egyfajta támpontja lehet egy iszlám társadalomban a demokrácia létrejöttének. A szaúdi vezetés politikája azonban inkább a konzervativizmushoz köthető, mint a forradalmi irányzatokhoz. Természetesen az sem elhanyagolható tény, hogy szaúdi körök számos szervezet finanszírozásában vesznek részt – elegendő a palesztin ellenállási mozgalomra vagy a volt szovjet tagköztársaságokra gondolni –, amelyek közvetve vagy közvetlenül érintettek fegyveres cselekményekben.

Az 1990-es években az amerikai politikusokat különösen aggasztotta a közép-ázsiai „wahhabita veszély”, amely azzal kapcsolatos, hogy a Szovjetunió összeomlását követő hatalmi és ideológiai vákuumot az iszlám mozgalmak töltötték ki és többek között Csecsenföldön ezzel az irányzattal állnak szemben az orosz vezetők. Ennek pedig jelentőségét az adja, hogy az újonnan feltárt kőolaj- és földgázkészletek Európába vezetésére különböző tervek láttak napvilágot, viszont a térségben dúló etnikai, vallási és egyéb villongások gátolták a nyugati terveket. *Ahmed Rashid*, neves Közép-Ázsiával foglalkozó szakértő munkájában elemzi a volt szovjet tagköztársaságokra leselkedő wahhabita veszélyt, és megállapítja: „*Manapság a kormány a wahhabizmusra azért hivatkozik, hogy diszkreditálja a muszlim hívők összességét azáltal, hogy összekapcsolja őket, a wahhabisták extrémizmusával.*” [Rashid (2002), 46. o.].

Lényegében, akár csak Egyiptomban Mubarak, úgy Üzbegisztán, Kirgizisztán, Kazahsztán stb. vezetői a mérsékelt iszlám mozgalmakat diszkreditálják a nyugati vezetés előtt, hiszen a wahhabita irányzat pejoratív kicsengést hordoz magában. E tanulmánynak nem lehet célja a közép-ázsiai kérdés elemzése, ugyanakkor érdemes arra felhívni a figyelmet, hogy nem feltétlen Szaúd-Arábia áll minden egyes iszlám fundamentalista mozgalom mögött. Az Egyesült Államok viszont úgy értékelte, hogy a közép-ázsiai kérdés kulcsa Szaúd-Arábiában keresendő.

Feltehető a kérdés, hogy ha ennyire megbízhatatlan szövetséges Szaúd-Arábia, akkor miért ápol jó kapcsolatokat Clinton elnök Fahd királlyal. Természetesen ennek számos oka van. Egyrészt a válasz a szaúdi olajkészletekben keresendő, hiszen például 1997-ben a szaúdi olajtermelés napi 8,2 millió hordó/nap volt, a Szaúd-Arábiában található készletek pedig az összes közel-keleti olajkészletek 56%-át teszik ki. Az ebből befolyó összeg egy igen jelentős részét amerikai fegyverekre és a védelmi kapacitás fejlesztésére fordították a 90-es években [lásd Najat (2000), 497-500. o.]. Gazdaságilag tehát ez olyan kapcsolat volt, amely mindkét fél számára gyümölcsöző volt: a szaúdi vezetés jó felvevőpiacot talált az Egyesült Államokban, ugyanakkor katonailag biztonságban érezhette magát Szaddám Huszeintől, illetve a hasonló veszélyektől. Tegyük hozzá, hogy ezen veszélyeket Bush és Clinton tendenciózusan túlhangsúlyozta. Másrészt Clinton biztos lehetett abban is, hogy a szaúdi vezetés a kőolaj világpiaci árának alakulására is jelentős hatást gyakorol, azaz sikerült a világpiaci árat egy olyan kiegyensúlyozott szinten tartani, amely mindkét fél számára kielégítő volt.

A szaúdi-amerikai kapcsolatokat leegyszerűsítés lenne csak a kőolajjal magyarázni, hiszen ebben számos más tényező is közrejátszott. Többek között az 1991-es esztendőt követő iraki helyzet. Az Egyesült Államoknak olyan stratégiai támaszpontokra volt szüksége, ahonnan ellenőrizni lehetett az iraki repülésterületi zónát. Továbbá hangsúlyozni kell a szaúdi vezetés azon befolyását a Közel-Keletre és tágabb értelemben az iszlám világra, amelyet az 1970-es évek óta fejt ki. 1969-ben Dzsiddah központtal létrejött az Iszlám Konferencia Szervezete, amelynek célja a hívők közösségének (*umma*) tagjai közötti szolidaritás biztosítása, illetve az összetartozás növelése.

A 90-es években bizonyos országokkal kapcsolatosan az Egyesült Államok számított Fahd király befolyására. Példának említeném a tálib rendszert, amely 1994-től folyamatosan kiterjesztette befolyását először Kandahárra, majd később Kabul elfoglalásával az ország jelentős részére. A szaúdi vezetés két másik országgal karöltve hivatalosan is elismerte a tálib rendszert, amelyet Clinton elnök arra akart felhasználni, hogy elérje Oszama bin Laden kiadatását, különösen az 1998-as afrikai merényleteket követően [Indyk (2002)]. Rijád normalizálta kapcsolatát Iránnal is, ahol a Khatami vezette reformerek és az Ali Khamenei irányította konzervatív erők vetélkedése figyelhető meg. Clinton, habár nem volt érdekelt a Teheránnal való közvetlen tárgyalásokban, mégis támogatta a Khatami-féle reformokat. Látható tehát, hogy a szaúdi-amerikai kapcsolatok igen összetettek.

A fentiekből az a következtetés adódhat, hogy Clinton a Közel-Keleten a regionális status quo oltárán feláldozta az amerikai külpolitika idealista szempontjait, azaz a demokrácia terjesztését. Lényegében e konklúzió súlyos leegyszerűsítés lenne, hiszen éppen az előbb említett Irán példáján láthatjuk, hogy az amerikai vezetés, – ha nem is teljes mellszélességében és nem minden országban – de helyel-közzel a politikai liberalizáció támogatójaként lépett fel. Elegendő Marokkóra, Algériára, Jemenre, Ománra, Katarra és Kuvaitra gondolni, ahol kimondottan támogatta a politikai ellenzék beemelését a hatalomba

[Indyk (2002)]. Clinton más hangot ütött meg a politikai iszlámmal való kapcsolataiban is, mint elődje. Példának érdemes említeni Törökországot, amely tradicionálisan egyfajta híd szerepet tölt be Európa és az iszlám között. Törökországban, 1995-ben a Refah párt nyerte a legtöbb szavazatot, azonban a szekuláris értékeket védő pártok megakadályozták Erbakan miniszterelnökségét. 1996-ban azonban a Refah (Jólét) Párt kormányt alakíthatott, miniszterelnöke pedig Erbakan lett [Rostoványi (1998), 409-419. o.].

Kérdéses volt, hogy a Clinton-adminisztráció hogyan reagál a török változásokra, hiszen azok révén megkérdőjeleződhetnének a kemalista alapelvek. Az Egyesült Államok rendkívül rugalmasan a kivárási taktikájára rendezkedett be, vagyis nem zárta ki az együttműködés lehetőségét az új iszlámista kormánnyal, ugyanakkor kijelentette, hogy: *“Reméljük, hogy Törökország politikailag stabil. Reméljük, hogy a szekuláris demokrácia tovább fog folytatódni.”* [Gerges (1999), 203. o.]. Törökország esetleges elvesztése az amerikai érdekek szempontjából hatalmas érvágás lett volna, hiszen Ankara hátszínigot biztosított az iraki szankciók betartásához, a maga keretei között jelgelte a kurd kérdést, katonai szerződésre lépett Tel Avivval és nem utolsósorban egyfajta összekötő kapocsként funkcionál a közép-ázsiai türk népek és Washington között. Felmerül a kérdés, hogy Erbakannak egyáltalán érdekében állt-e a kapcsolatok befasztása az Egyesült Államokkal.

Bizonyos változtatásokat eszközölt, ugyanakkor az amerikai gazdasági és katonai segélyek miatt nem fordult szembe Clintonnal. *“...Erbakan kormányzása idején meglehetősen “mérsékelt” volt, s egyáltalán nem hozott ... olyan radikális iszlámista lépéseket, amelyeneket választási programjában ígért.”* [Rostoványi (1998), 416. o.] - véli Rostoványi Zsolt, iszlámzakértő. Erbakan beszüntette többek között Izrael-ellenes retorikáját, és hangoztatta, hogy egyaránt jó kapcsolatokra törekszik a Nyugattal és a Kelettel. Erbakan diszkreditálására beindult a belpolitikai gépezet, ugyanis az ellenzéki pártok az Egyesült Államok vezetését a fundamentalista veszéllyel riogatták, akárcsak Egyiptom esetén láttuk. Habár az amerikai héják érdekelték voltak Erbakan eltávolításában, a Clinton-adminisztráció és az Európai Unió is ellenzett minden katonai puccsot. Végül az Erbakan-kormányt alkotmánybírói határozattal lemondatták, ami az iszlámista kormányzat végét jelentette.

George W. Bush és a szeptember 11-ei terrortámadás

2001. szeptember 11-én súlyos terrortámadás rázta meg az Egyesült Államokat. George W. Bush és a legtöbb európai vezető a civilizált világ, a civilizáció elleni támadásként értékelte az elkövetett merényleteket. Bush a támadást követő néhány nap múltán meghirdette a terrorizmus elleni háborút, amelyet zömében katonai eszközök igénybevételével, fegyveres úton képzelt el. A történelemben először lépett életbe a NATO 5. cikkelye, miközben Bush az Al-Kaidát, személy szerint a szaúdi származású Oszama bin Ladent és az őt bújtató tálib rendszert tette felelőssé. 2001 októberében megindította a terrorizmus elleni háború első lépéseként, az Afganisztán ellen indított támadásokat. Felmerül a kérdés, hogy a terrortámadás megváltoztatta-e az amerikai Közel-Kelet politikát.

Bush elnök a nemzetközi terrorizmus-ellenes koalíció létrehozása közben számos dilemmával került szembe:

1. Egyrésztől – mivel Afganisztán muszlim ország – szövetségesként kellett megnyernie az iszlám országok jelentős részét, mindenekelőtt Pakisztánt, amellyel az USA az 1998-as kísérleti atomrobbantások óta meglehetősen hűvös viszonyban volt. Pakisztán az az ország, amelynek területén 1979-től kezdve jelentős kiképzést nyújtottak a Peshawar környéki medreszékben a Szovjetunió elleni harchoz. Oszama bin Laden lényegében mint Washington szövetségese vett részt a mudzsahedin ellenállásban. Pakisztán megnyerése gyakorlatilag azt a dilemmát eredményezte az amerikai vezetés számára, hogy az Indiához fűződő amerikai kapcsolatrendszer újra kellett definiálni. India mint Dél-Ázsia legjelentősebb hatalma az amerikai külpolitika számára különösen Kína ellensúlyozásában kapott szerepet, másrésztől Vadzspayee egyre nagyobb beleszólást követelt a világ ügyeinek intézésébe. Hosszú távon tehát megállapíthatjuk, hogy India fontosabb szövetséges lehet az amerikai külpolitikában, mint Pakisztán. Musharraf elnök azonban kemény feltételeket szabott – az iszlám országok jelentős részének egyetértésével – a koalícióban való részvételért.

Ezek a feltételek a következők voltak:

- az amerikai vezetés szüntesse be a Pakisztánnal szembeni gazdasági és katonai szankciókat, továbbá lássa el gazdasági segélyekkel az országot,
- Izrael semmilyen körülmények között ne vegyen részt a terrorizmus-ellenes háborúban,
- az arab országok külön kérése volt, hogy az Egyesült Államok egyetlen arab ország ellen se indítson a következőkben preventív csapást,
- Pakisztán követelte Washingtontól, hogy a kasmíri kérdésben támogatásáról biztosítsa a különböző fórumokon [Lieven (2002)].

2001. decemberében az indiai parlament épületénél robbantásos merényletekre került sor, amelyek elkövetésével pakisztáni militánsokat, illetve személyesen Musharrafot vádolta az indiai vezetés. Vadszpayee miniszterelnök hangoztatta, hogy Indiának ugyanazzal az iszlám terrorizmussal van dolga, amely ellen Bush elnök harcol. Így lényegében India is meghirdette a maga terrorizmus-ellenes háborúját, amelynek következtében kiújultak a kasmíri fegyveres összetűzések. Bush tehát abba a helyzetbe került, hogy egyrészt nyomást kellett gyakorolnia Musharraf elnökre, hogy számoljon le iszlám radikális szervezeteivel, másrészt viszont meg kellett őriznie a szövetségi viszonyt.

2. Hasonló dilemmák jelentek meg Izrael szerepével kapcsolatosan. 2001 szeptemberében ugyanis, a már egy éve tartó Al-Aksza intifáda kapcsán Saron kijelentette, hogy Izrael is az iszlám terrorizmus ellen harcol, a palesztin Hamasz és egyéb félkatonai szervezetek formájában. Saron tehát igyekezett kihasználni az alkalmat arra, hogy legitimálja fellépését a palesztin ellenállással szemben, különösen Arafat személyét próbálta meg az Al-Kaidával, illetve Oszama bin Ladennel párba állítani. Bush tehát egyrészt mérésükre kellett, hogy intse az izraeli vezetést, hiszen a koalíció egyben tartásához az arab országokra is szüksége volt. Másrészt pedig figyelembe kellett venni, hogy Izrael tradicionális szövetségese az Egyesült Államoknak.

A fenti események alapján megállapíthatjuk, hogy mind az amerikai héjákra (Powell), mind az amerikai galambokra (Rumsfeld) nagy hatást gyakorolt a terrortámadás. Az amerikai vezetés úgy érezte, hogy egy olyan terrorista hálózattal van dolga, amely az egész glóbuszt lefedi. Így Oszama bin Laden személye és az Al-Kaida, mint összekötő kapocs jelent meg az egyes ellenálló/terrorista mozgalmak említésénél. Így megerősítést nyert az a feltételezés, amely szerint az iszlám civilizáció *globális intifádát* vív a felsőbbrendű Nyugattal szemben. Az Egyesült Államok mint a Jó megtestesítője nem nézheti tétlenül, hogy a Gonosz erői kerekedjenek felül. Ezen vallásos aspektus nagymértékben hatást gyakorolt a neokonzervatív vezetésre.

A nagyhatalmak számára pedig kapóra jött a terrorizmus ellenes harc, hiszen szinte minden regionális hatalomnak megvannak azon kisebbségei, amelyekkel a 90-es években le akart számolni. Csiang Cö-min például a Kína nyugati részén élő, muszlim vallású újgur kisebbséget említette mint a terrorizmus fő támogatóit, Vadszpayee a pakisztáni muszlim terroristákat vádolta a Kasmírban és Delhiben elkövetett merényletekért, Putyin a wahhabita hatás alatt álló csecsen kisebbségével vívott történelmi harcot emelte ki, Izrael a palesztin terrorizmussal való leszámolást hangoztatta. A felszínen úgy tűnt, hogy 2001 szeptembere beteljesítette a huntingtoni próféciaát, az iszlám és a Nyugat erői szembefordultak egymással, illetve megerősítést nyert „az iszlám határai véresek” kijelentés is. A valóságban azonban más a kép, hiszen a korábbi merényletekkel ellentétben az Al-Kaida nem vállalta magára a szeptember 11-ei terrortámadást, az Egyesült Államoknak pedig nem sikerült hitelt érdemlően bizonyítani – mind a mai napig – Oszama bin Laden bűnösségét.

Vannak akik úgy vélik: nem sikerült bizonyítani az Al-Kaidának az egyes arab fundamentalista szervezetekkel való kapcsolatát. *Huntington* melleleg számos interjúban kijelentette, hogy a terrortámadás nem az iszlám és a Nyugat összecsapása, hanem: „*egyetlen barbárok csapása volt az egész világ civilizált társadalmára ellen, a civilizáció, mint olyan ellen.*” [Huntington (2002/a), 31. o.]. Látható, hogy e logika mintegy önmaga útját járó diskurzus formájában jelen van a mindennapokban. A WTC, mint a szabadpiaci logika, a globalizáció és az Egyesült Államok „hiperhatalmiságának” státuszszimbóluma az egész világot lefedi. A terrortámadást követően tehát – érthető okokból – megnövekedett az Egyesült Államok iszlámellenessége, a *konfrontatív diskurzus* lényegében erősebb, mint valaha. Az amerikai politikusok mellett az újfajta feltartóztatási doktrína híve lett számos társadalomtudós, az amerikai közvélemény és a média. *Fukuyama* például kijelenti: „*Az iszlám... az egyetlen olyan kulturális rendszer, amely – úgy tűnik – szabályszerűen kitermel olyan embereket, mint Oszama bin Laden vagy a tálibok, akik teljes egészében visszautasítják a modernitást... Úgy tűnik, ez a megnövekedett ellenszenv és utálat nem pusztán az Izraelt támogató amerikai politika helytelenítésének a megnyilvánulása. A gyökerei mélyebbre nyúlnak: az amerikai politika alapját képező társadalom gyűlöletét jelenti.*” [Fukuyama (2002), 75. o.]. Fukuyama

kijelentésének nem csupán első része vet fel kérdéseket, hanem második fele sem a teljes igazságot képviseli, ugyanis a muszlimok többségének nem az amerikai társadalommal, az amerikai értékekkel, hanem az amerikai külpolitikával gyúlt meg a baja. Elegendő, ha *Mobamed Khatami*, iráni elnök váratlan bejelentésére gondolunk, amikor hivatalos szinten a civilizációk közötti párbeszéd létrejöttét sürgette [Esposito (2002), 138. o.].

A konfrontatív diskurzus hangjai sok esetben maguktól a muszlimoktól származnak. Nem volt ez másképpen szeptember 11-ét követően sem. *Salman Rushdie*, aki *Sátáni versek* című munkájával hívta fel magára a figyelmet, olyan cikket írt, amelyben az iszlamizmust erőteljes bíráló alá veszi. Egy iraki és egy brit muszlim megjegyzéseit idézve, kijelenti: „*Az a betegség, amely bennünk van, belőlünk jön. Az iszlám önmaga ellensége lett.*” [Rushdie (2002), 141. o.].

Rushdie arra is utal, hogy jelenleg csak az iszlám szélsőséges formája terjed szerte a világon, amelynek vér és erőszak tapad kezeihez. Rushdienak kétségtelenül igaza van abban, hogy az iszlám világ reformokra szorul, és hogy a muszlimoknak jobban kellene tanulmányozni a Koránt, annak egyes verseit a modern korhoz igazítani. Viszont túlzás az a megállapítás, hogy az iszlám minden egyes problémája a belső körülményekre vezethető vissza. Elegendő, ha Izrael Állam létrejöttének hatására, a gyarmatosítás során kialakított határookra és az agresszív amerikai külpolitikára gondolunk. Különösen fontos, hogy a muszlim értelmiségiek ne a konfrontációt, hanem a párbeszédet szorgalmazzák a két civilizáció között, hiszen egy muszlim nyilatkozatot a közvélemény sokszor autentikus magyarázatként fogad el.

A terrortámadás kapcsán a domináns konfrontatív diskurzus mellett alternatív nézetek is megjelentek, habár kis számban. *Noam Chomsky*, neves amerikai nyelvész, figyelmezteti az olvasókat az amerikai külpolitika visszasságaira: „*Nem szabad elfelejtenünk, hogy az USA maga is vezető terrorista állam... Az Egyesült Államok az egyetlen ország, amelyet a Nemzetközi Bíróság nemzetközi terrorizmusért elítélt, és amelyik elutasította a Biztonsági Tanácsnak az országokat a nemzetközi törvények betartására felszólító határozatát. Tovább folytatja a nemzetközi terrorizmust.*” [Chomsky (2002), 61. o.].

Chomsky megnyilatkozása azért megrököndítő, hiszen egy olyan periódusban látott napvilágot, amikor az Egyesült Államok háborúban állt, méghozzá a terrorizmus-ellenes háború első fázisát vívta. Ebben a periódusban pedig kvázi nemzeti egység jön létre, egy olyan konszenzus, amelyet a társadalom döntő többsége, köztük a politikusok sem kérdőjeleznek meg. Szintén alternatív nézeteinek adott hangot *John L. Esposito*: „*Unholy War; Terror in the Name of Islam*” című munkájában kifejti, hogy azon merényletek, amelyeket az iszlám nevében követtek el, ugyan a terrorizmus kategóriájába tartoznak, ám „*a globális terrorizmus rákja továbbújtja a nemzetközi közösséget mindaddig, ameddig politikai és gazdasági okokra nem válaszolunk kellőképpen...*” [Esposito (2002), 160. o.]. Szeptember 11-én az elemzők és politikusok többsége úgy érezte, hogy a terrortámadás miértjére vonatkozó kérdést kegyeleti okokból, az áldozatokra való tekintettel nem szabad feltenni. Ebből következően azon alternatív szerzők, akik a globálizáció nyerteseire és veszteségeire, a fejlődő országok leszakadására, illetve a globális éhínség problémáira apelláltak, mély elutasításra találtak, sőt sok esetben radikális irányzatokkal azonosították.

3. Érdekes néhány szóban elemezni a szeptember 11-ei eseményeknek az amerikai társadalomra gyakorolt hatását. Közhangszerű az a megállapítás, amely szerint az Egyesült Államok szuper-hatalmisanak legszentebb helyeit érte támadás: a WTC-t és a Pentagont. Történészek sokszor párhuzamot vonnak a Pearl Harbor-i második világháborús japán támadás és a szeptember 11-ei terrorcselekmények között, abból az okból, hogy e két ízben érintette az USA területét külső fegyveres konfliktus, támadás. Az erőltetett történelmi párhuzamok helyett azt a kérdést kellene felvetni, milyen következményei vannak annak, hogy az USA ismét hadban áll.

Az elsődleges következmény mindenképpen az emberi és szabadságjogok csorbulása, azoké a jogoké, amelyekért amerikai katonák a világ más pontjain harcolnak. Az Egyesült Államok a wilsoni liberalizmus megszületésétől kezdve vállalta azt a küldetésstudatot, hogy legtökéletesebbnek hitt rendszerét a világ más pontjaira is kiterjeszti. Kissé megmosolyogtató helyzet azonban az, hogy állig felfegyverzett amerikai katonák, fegyveres úton terjesztik a legtökéletesebb politikai rendszert. A terrorizmus-ellenes háború olyan indulatokat szabadít ki a palackból, amelyek nagyban emlékeztetnek a hidegháborús időszak maccarthyzmusához [Rorty (2002/b), 118. o.]. Míg a hidegháború éveiben mindenki potenciális kommunista volt, addig ma mindenki potenciális terrorista, különösképpen az Amerikában élő muszlim közösség.

Bush természetesen több gesztusértékű látogatás keretében próbálta a többmillió közösséget, a terrorizmus-ellenes háború iránti lojalitásáról meggyőzni, azonban emellett olyan lépéseket is foganatosított, amelyek kifejezetten hátrányosak voltak az amerikai muszlimok számára (például: a vízumeljárás szigorítása). Nem is beszélve arról, hogy milyen atrocitások érték a muszlimokat az Egyesült Államokban. Számos incidens hallható arról, hogy ártatlan muszlimokat megtámadtak az utcán, illetve a mecsetek elleni fenyegetések száma is megnőtt. A repülőgépre felszálló muszlimokat sokszor alaptalanul, külső jegyek alapján terroristának nézik. Ennek ellenére a muszlimok többsége szolidaritását fejezte ki az USA-val. Bush tehát a terrorizmus elleni fellépést alapvetően katonai eszközökkel képzei el, holott „*mindig,*

amikor az Egyesült Államok háborút viselt, a polgári jogok – az egyes polgárok jogai az állammal szemben – csorbát szenvedtek.” [Rorty (2002/a), 45. o.]. Valójában a terrorizmus elleni fellépés csak úgy képzelhető el, ha az okokat, azaz az erőszakos cselekmények okait feltárjuk, és ezen koordináták mentén kíséreljük meg a terrorizmus megszüntetését. A katonai eszközöknek korlátozott hatékonysága van, hiszen csak egy felületi kezelést képes nyújtani a problémára. A siker kulcsa tehát a diagnózis helyes felismerésében van, azaz abban a felismerésben, hogy az Észak-Dél szakadék az elmúlt évtizedekhez képest mélyült [Rostoványi (2002)]. Ez nem azt jelenti, hogy bármely terrorista merénylet, vagy akár a szeptember 11-ei események létjogosultságát legitimálná.

4. Az amerikai vezetés meglepődött, amikor az első vizsgálatokat követően kiderült, hogy a merénylet háttérében az Al-Kaida és személy szerint a szaúdi származású Oszama bin Laden, illetve helyettese Dr. Ayman al-Zawahiri áll, aki pedig egyiptomi állampolgár. Lényegében ez felveti a kérdést, hogy helyes volt-e az amerikai külpolitikának a 90-es években, közel-keleti stratégiáját Egyiptomra és Szaúd-Arábiára alapozni. Helyes-e fenntartani Bushnak az egyiptomi és szaúdi vezetéssel kialakított különleges kapcsolatát? Ha Egyiptom esetét nézzük, akkor az Egyesült Államok nincs abban a helyzetben, hogy felbontsa a Kairóval kiépített szövetséget, hiszen akkor ki képviselné az amerikai érdekeket a Közel-Keleten. Egyiptom egyrészt kulcsfigurája a palesztin-izraeli tárgyalásoknak, olyan közvetítő fél, amely befolyással bír Arafatnál, hatással lehet a Palesztin Nemzeti Hatóság reformjára.

Az Afganisztán elleni háborúhoz elengedhetetlen volt az arab világ szellemi és politikai központjának tartott ország megnyerése. Lényegében Bush nem kérdőjelezte meg elődje politikáját Egyiptommal kapcsolatosan. Szaúd-Arábia azonban jóval összetettebb kérdésnek bizonyult, ugyanis ahogy már szó esett róla, különböző politikai és gazdasági érdekek mentén Rijad és Washington a második Öböl-háborút követően stratégiai szövetséget kötött, amely jelentősen megromlott a terrorcselekményeket követően. Bush elnök ugyanis kérte a szaúdi vezetéstől, hogy használhassa támaszpontjait az Afganisztán elleni háborúhoz, amit Abdallah elutasított, másrésztől nem lehetett eltitkolni azt a pénzügyi támogatást, amely szaúdi bankokból olyan szervezetekhez érkezett, mint a Hamász vagy az Iszlám Dzsihád [N. Rózsa (2002), 276-277. o.]. Hosszú távon az is felmerült, hogy Amerika legfontosabb gazdasági partnerei olyan országok legyenek, amelyekkel politikailag stabil kapcsolatokat ápol. Szaúd-Arábia pedig nem ilyen. Számos elemzés látott napvilágot arról, hogy a jelenlegi iraki háború egyik oka a szaúdi-amerikai viszony megromlása. Bush Irakban olyan szövetségest látott, amely pótolhatja a kieső szaúdi olajat, és politikailag csatlakozna a Kairó-Tel Aviv-Ankara háromszöghöz.

Szeptember 11. és következményei az arab/izlám világra

Az iszlám világ zömmel megdöbbenéssel fogadta az Egyesült Államokban váratlanul bekövetkezett eseményeket. A hivatalos politikai és vallási körök nyilatkozataikban ítélték el a terrortámadást, hangoztatva, hogy az teljes mértékben ellentétes az iszlám alapelveivel. A legtöbb arab politikus aláhúzta, hogy az erőszak és a terrorizmus problémája leginkább a saját országaikat sújtja immár évtizedek óta [N. Rózsa (2002), 266-267. o.]. Egyedül Szaddám Huszein fogadta örömmel a WTC összeomlását, az ősellenségnek számító Iránban Khamenei ayatollah szintén elítélte a terrorhullámot. Az arab állam- és kormányfők többsége azonban – európai partnereikkel ellentétben – feltették a terrortámadás miéértjére vonatkozó kérdést, hiszen nem alaptalanul rontottak az öngyilkos merénylők, repülőgépekkel a WTC és a Pentagon épületének. A válasz főleg az amerikai külpolitika egyoldalúságában keresendő. Az elsődleges szempont a palesztin kérdés rendezetlensége és az amerikai külpolitika Izraellel szembeni elfogultsága, amely az 1990-es években folyamatosan bizonyított tény az arab közvélemény számára. Fontos kiemelni, hogy az arab közvélemény már nem szorul a CNN-re vagy a BBC-re, ha a saját régióját érintő kérdésekről szeretne tudomást szerezni, hanem az Al-Dzsazírát, az elmúlt évek feltörekvő adóját nézi. *Esposito* egy 2001-ben végzett, öt országra kiterjedő kutatás eredményét közli, amelynek eredménye, hogy mind az öt országban a válaszadók a palesztin ügy rendezetlenségét első helyre sorolták [Esposito (2002), 154. o.].

Emellett más kutatások Amerika muszlim-ellenességét, az USA Irak-politikáját, az egyoldalú gazdasági kapcsolatokat, valamint a korrump és antidemokratikus rendszereket támogató amerikai külpolitikát emelik ki, mint az amerika-ellenesség legfőbb összetevőit [N. Rózsa (2002), 266. o.]. A szeptember 11-ei merényletek azonban közvetlenebb hatást is gyakoroltak a Közel-Kelet népeinek életére. Egyrészt az áldozatok között jelentős számban találunk muszlimokat, másrészt a merényleteket követően jelentősen visszaesett a térségbe irányuló turizmus, amely számos ország számára az egyik legjelentősebb bevételforrás (például Egyiptom). Ugyancsak érdemes említeni, hogy a feszült politikai szituáció nem kedvez a gazdasági és társadalmi változásoknak, a befektetéseknek.

Az amerikai külpolitikára a terrortámadás teljes egészében meghatározónak bizonyult. A merényleteket követően előtérbe kerültek az amerikai héják (például Cheney, Rumsfeld) a galambokkal (például Powell) szemben, erőteljesebb katonai fellépést követelve, hogy megelőzzék az Amerikára leselkedő veszélyeket. A preventív stratégia előtérbe kerülését Bush elnök nyilatkozatai támasztják alá. Az amerikai elnök 2002. január 29-én, az Unióhoz intézett beszédében Észak-Koreát, Irakot és Iránt a gonosz tengelyéhez sorolta, ismét ideologikus töltetet kölcsönözve az amerikai külpolitikának: *„Az ilyen államok és terrorista szövetségeik a gonosz tengelyét alkotják, fegyverkeznek, hogy veszélyeztessék a világ békéjét. A történelem Amerikát és szövetségeit cselekvésre szólítja fel. A mi felelőségünk és egyben a mi privilégiumunk a szabadságért folytatott harcot megvívni.”* [President Delivers State of the Union Address (2002)].

Bush e kijelentésével érzékeltette, hogy az Egyesült Államok nem elégszik meg az afganisztáni rendszerváltással, hanem az egész Közel-Keletet modernizálni kívánja, természetesen saját képére. Eközben azonban retorikai gesztusokat tesz, főleg az amerikai muszlim kisebbség számára: *„Az iszlám reményt és biztonságot jelent országom milliói számára, és több mint egymilliárd ember számára világszerte. Emlékezzünk ez alkalomból arra, hogy az iszlám egy tudásban gazdag civilizációnak adott életet, amely az egész emberiség hasznára vált.”* – jegyzi meg Bush az *Eid al-Fitr* ünnep alkalmából [The President's Quotes on Islam (2002)]. Az elnök kétségkívül azt próbálja ezzel érzékeltetni, hogy az Egyesült Államok csak az iszlám világ szélsőségeivel, terroristáival és nem az iszlám civilizációval áll szemben: *„Az Egyesült Államok ellenségének nem muszlim barátainkat és arab barátainkat tekintjük. A mi ellenségünk a radikális terroristák bálózata, és minden kormány, amely támogatja őket.”* [The President's Quotes on Islam (2002)]. Az amerikai elnök szavai látszólag eloszlatják a mintegy 1,2 milliárd iszlám hívő félelmét az amerikai külpolitika agresszív jellegét illetően. A retorika és a gyakorlati oldal éles ellentétben állnak egymással. Először is, Washington az iszlám országok egy jelentős részét fenyegeti meg a preventív háború logikájával, köztük Líbiát, Szudánt, Jement, Irakot, Iránt, Szíriát és a Palesztin Nemzeti Hatóságot. Ezen országokat a terrorizmus finanszírozásával vádolja, és összekapcsolja az Al-Kaida tevékenységével. 2002 folyamán Bush elfogadta Saron azon álláspontját, hogy Arafattal, a Palesztin Nemzeti Hatóság elnökével mindenféle kapcsolatot meg kell szakítani, mivel nem tudja féken tartani a terrorista merényleteket. Irakkal szemben pedig megkezdődött a huzavona, miközben Észak-Korea nyíltan és büntetlenül szállt szembe a világ legerősebb hatalmával. 2003. március 20-án az Egyesült Államok a preventív háború értelmében megtámadta Irakot. E tanulmány nem nyújt lehetőséget arra, hogy ennek körülményeit behatóan tanulmányozzuk, de mégis érdemes az arab közvéleményre gyakorolt hatását elemezni.

Az egyiptomi Al-Ahram újság körkérdést intézett 2003 márciusában az egyiptomi lakossághoz, és főleg a vidéken élőket interjúvolta meg, mennyiben érzik magukat biztonságban a jelenlegi amerikai külpolitika árnyékában. A legjellemzőbb válasz az alábbi volt: *„Az USA az egyik arab ország után a másikat fogja megtámadni. Az én gyerekeim ugyanazzal a szituációval találhatják szembe magát, mint amivel az iraki gyerekek.”* [Anger in the Valley (2003).] Az arab világ jelentős része tehát félelemben él jelenleg, ugyanis kiszámíthatatlan, hogy Demoklész kardja mikor sújt le rájuk.

Konklúzió

Az amerikai külpolitika a hidegháborús nemzetközi rendszer megszűnését követően zászlajára tűzte az iszlám feltartóztatását. Habár a három amerikai elnök külpolitikája között lényegi különbségek fedezhetők fel, mégis bizonyos prioritások tekintetében folyamatosságot vélünk felfedezni. Ezek a következők (nem fontossági sorrendben):

- a politikai stabilitás biztosítása, regionális staus quo és hatalmi egyensúly;
- Izrael biztonsági szükségleteinek támogatása, kielégítése;
- a közel-keleti kőolajkészletek feletti ellenőrzés biztosítása;
- a „lator-államok” féken tartása;
- a tömegpusztító fegyverek terjedésének megakadályozása;
- a szélsőséges fundamentalizmus megszüntetése, az extrémizmus megnyilvánulási formáinak kiiktatása;
- a terroristának nevezett szervezetek infrastruktúrájának romba döntése;
- a demokratikus értékek elterjedése, szekularizáció és szabad-kereskedelem (misszióstudat, amely az amerikai kivételesség tudatból táplálkozik);
- a fegyverüzlet továbbfolytatása mind Izrael, mind az arab országok számára;
- fenntartani az együttműködést a sokszor korrupt, autoriter, de amerika-barát kormányokkal (pl.: Mubarak);
- közvetítő félként fellépni az arab-izraeli békefolyamatban stb.

A sor nem teljes, mivel a végtelenségig folytatható. Egy dolog azonban szembetűnő, méghozzá a célkitűzések közötti inkonzisztencia. Hogyan lehet egy demilitarizált Közel-Keletet létrehozni úgy, hogy közben az Egyesült Államok fegyvereket, helikoptereket és egyéb katonai eszközöket szállít Izraelnek és más szövetségeseinek (például Szaúd-Arábia)? Hogyan lehet demokráciát teremteni, ha nem vesszük figyelembe a térség kulturális adottságait? Hogyan lehet demokráciát terjeszteni úgy, hogy az USA védelmébe veszi az antidemokratikus rendszereket? Az amerikai külpolitika ezen következetlenségei a 90-es években folyamatosan kitapinthatók voltak, és nagy mértékben hozzájárultak a feszült politikai légkör kialakulásához. Az Egyesült Államoknak célszerű lenne megfontolni egy következetes és kiegyensúlyozott Közel-Kelet politika folytatását, amellyel elkerülhető lenne a Huntington-féle prófécia.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ajami, Fouad (2001): *The Sentry's Solitude*. In: *Foreign Affairs*, November/December 2001.

Anger in the Valley (2003). In: *Al-Abram*, 20-26 March 2003, <http://weekly.ahram.org.eg/2003/630/eg7.htm>

Benett, Lance W. – Palezt, David L. (eds.) (1994): *Taken by the Storm. The Media, Public Opinion, and U.S. Foreign Policy in the Gulf War* University of Chicago Press, Chicago and London.

Brzezinski, Zbigniew (1999): *A nagy sakktabla. Amerika világhéghőse és geostratégiai feladatai*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Chomsky, Noam (2002): *Az Egyesült Államok vezető terrorista állam*. In: *Kovács Zsuzsa-Németi Tamás* (szerk.) (2002), pp. 56-63.

Dorman, William A.-Livingston Steven (1994): *News and Historical Content. The Establishing Phase of the Persian Gulf Policy Debate*. In: *Benett, Lance W.-Palezt, David L.* (eds.) (1994) 63-81. o.

Esposito, John L. (1999): *The Islamic Threat. Myth or Reality?* Oxford University Press, New York.

Esposito, John L. (2002): *Unholy War. Terror in the Name of Islam*. Oxford University Press, New York.

Fallaci, Oriana (2002): *A düb és a büszkeség*. In: *Kovács Zsuzsa – Németi Tamás* (szerk.) (2002), pp. 160-183.

Fukuyama, Francis (2002): *Még mindig a történelem végén vagyunk*. In: *Kovács Zsuzsa – Németi Tamás* (szerk.) (2002), pp. 73-76.

Gerges, Fawaz A. (1999): *America and Political Islam. Clash of Cultures or Clash of Interests?* Cambridge University Press, Cambridge.

Huntington, Samuel P. (1998): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Huntington Samuel P. (2002/a): „*Nem, nem a civilizációk összecsapása*”. In: *Kovács Zsuzsa – Németi Tamás* (szerk.) (2002), pp. 31-32.

Huntington, Samuel P. (2002/b): *The Age of Muslim Wars*. In: *Newsweek, Special Edition*, December 2001-February 2002, 6-13. o.

Indyk Martin (2002): *Back to the Bazaar*. In: *Foreign Affairs*, January/February 2002.

Karim, Karim H. (2000): *Islamic Peril. Media and Global Violence*. Black Rose Books, Montreal.

- Kissinger, Henry* (2002): *Korszakváltás az amerikai külpolitikában?* Panem-Grafo, Budapest.
- Kovács Zsuzsa– Némethi Tamás* (szerk.) (2002): *Szeptember 11. Értelmezések, elméletek, viták.* Balassi Kiadó, Budapest.
- Lieven, Anatol* (2002): *The Pressures on Pakistan.* In: *Foreign Affairs*, January/February 2002.
- Manheim, Jarol B.* (1994): *Strategic Public Diplomacy. Managing Kuwait's Image During the Gulf Conflict.* In: Benett, Lance W., Paley, David L. (eds.) (1994) 131-148. o.
- Mernissi, Fatima* (1993): *Islam and Democracy. Fear of the Modern World.* Virago Press, London.
- Najat Shamil Ali* (2000): *Az arab országok a XXI. század küszöbén.*
In: *Ars Boni et Aequi. Tanulmányok az ezredvég nemzetközi rendszeréről.* 489-500. o.
Szerk.: *Rostoványi Zsolt*; BKÁE Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, Budapest.
- N. Rózsa Erzsébet* (2002): *Szeptember 11-e és a muszlim világ.* In: *Tálas Péter* (2002), pp. 265-290.
- President Delivers State of the Union Address* (2002);
www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/print/20020129-11.html (2003. 05. 27.)
- Rashid, Ahmed* (2002): *Jihad. The Rise of Militant Islam in Central Asia* Vanguard, Lahore.
- Rashwan Mohamed* (2002): *Miért van kudarcra ítélve a terrorizmus ellenes harc?*
In: *Demokrata*, 2002/47, 36-37. o.
- Richards, Alan- Waterbury, John* (1996): *A Political Economy of the Middle East.* Wetview Press, Oxford.
- Rorty, Richard* (2002/a): *Amerika militarizálódása.* In: *Kovács Zsuzsa – Némethi Tamás* (szerk.) (2002), pp. 43-45.
- Rorty, Richard* (2002/b): *Dialógus a globalizációról.* In: *Kovács Zsuzsa – Némethi Tamás* (szerk.) (2002), pp. 118-119.
- Rostoványi Zsolt* (1998): *Az iszlám a XXI. század küszöbén.* Aula Kiadó, Budapest.
- Rostoványi Zsolt* (2002): *A terrorizmus és a globalizáció.* In: *Tálas Péter* (2002), pp. 71-84.
- Rusbdie, Salman* (2002): *Az iszlámról az iszlámizmus ellen.* In: *Kovács Zsuzsa – Némethi Tamás* (szerk.) (2002), pp. 139-142.
- Tálas Péter* (szerk.) (2002): *Válaszok a terrorizmusra. Avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig?* SVKH – Chartapress, Budapest.
- The President's Quotes on Islam* (2002).
www.whitehouse.gov/infocus/ramadan/islam.html (2003. 05. 27.)
- Tibi, Bassam* (1998): *The Challenge of Fundamentalism. Political Islam and the New World Disorder.* University of California Press, Berkeley.

